

Biblioteka
MISLILO

KNJIGA 11

KAKO BITI OTVORENOG UMA

Sekst Empirik

KAKO BITI OTVORENOG UMA
Drevni vodič za stoičko razmišljanje

Kako odneti pobjedu u raspravi

Drevni vodič za umetnost ubediavanja
Ciceron

Kako razmišljati o Bogu

Drevni vodič za vernike i nevernike
Ciceron

Kako davati

Drevni vodič za davanje i primanje
Seneka

Kako ostati pribran

Drevni vodič za kontrolu besa
Seneka

Kako umreti

Drevni vodič za kraj života
Seneka

Kako biti vođa

Drevni vodič za mudre vođe
Plutarh

Kako biti slobodan

Drevni vodič za stoički životvođe
Epiktet

Kako razmišljati o ratu

Drevni vodič za spoljnu politiku
Tukidid

Kako biti kreativan

Drevni vodič za inovativno razmišljanje
Aristotel

Kako ostariti

Drevna mudrost za drugu polovinu života
Ciceron

Sekst Empirik

KAKO BITI OTVORENOG UMA

**Drevni vodič za
stoičko razmišljanje**

Odabrao, preveo i napisao uvod

Ričard Bet

2022.

HOW TO KEEP AN OPEN MIND / Sextus Empiricus

Copyright © 2021 by Princeton University Press

Izdavač

Miba books, DOO

Dušana Vukasovića 33, Beograd

Za izdavača

Miloš Seferović

Urednik

Žana Jevtić

Prevod

Ivana Maksimović

Lektura i korektura

Ivana Stijović

Priprema za štampu

Aleksandar Petrović

Plasman za Srbiju

011/713-80-36

065/2783-448

Tiraž

1.000 primeraka

Štampa

Neven, Beograd

www.mibabooks.rs

SADRŽAJ

ZAHVALNICA	7
UVOD	
SEKST EMPIRIK I NJEGOVA DELA	9
SEKSTOVA VRSTA SKEPTICIZMA	15
ŠTA MOŽEMO NAUČITI IZ OVOGA	26
BELEŠKA O PREVODU	40
POGLAVLJE 1	
SKEPTICIZAM: ŠIRA SLIKA	49
POGLAVLJE 2	
ARGUMENTI KOJE TREBA DA IMATE U RUKAVU: MODUSI	85
POGLAVLJE 3	
KAKO DA PRIČATE I RAZMIŠLJATE KAO SKEPTIK (I NIKO DRUGI)	129
POGLAVLJE 4	
PROTIV DRUGIH FILOZOFA: LOGIKA	157
POGLAVLJE 5	
PROTIV DRUGIH FILOZOFA: FIZIKA	189
POGLAVLJE 6	
ZA DRUGIM FILOZOFIMA: ETIKA	217
GLOSAR	235
POMENUTE LIČNOSTI	241
BELEŠKE	247

ZAHVALNICA

Zahvaljujem svojoj matičnoj ustanovi, Univerzitetu *Džons Hopkins*, za celu godinu plaćenog odsustva 2019-2020, što mi je omogućilo da završim ovu knjigu (i mnogo toga drugog).

Zahvaljujem Robu Tempiu i Matu Rohalu, uredniku i zameniku urednika za filozofiju u *Prinston Juniversiti Presu*, što su me zainteresovali da učestvujem u ediciji „Drevna mudrost za moderne čitaoce“, moj prvi ozbiljni poduhvat u onome što se danas obično naziva „javnom filozofijom“, kao i za njihove savete i podršku na tom putu.

Zahvaljujem se i nekolicini prijatelja i rođaka van akademskog sveta koji su pročitali neki deo knjige ili celu dok je još bila u pripremi i preneli mi svoje utiske – Endru Bret,

Kolin Ringrouz, Majkl Tredvej i naročito Geri Henči, koji mi je čitao ceo rukopis dok je bio u nastajanju i doprineo mnogim korisnim savetima o tome kako ga je lakše pratiti.

Zahvaljujem i dvoma ljudima unutar akademskog kruga čija su mi predavanja, kojima sam prisustvovao za vreme pisanja knjige, pomogla da uobličim neke od ideja u poslednjem delu uvoda o tome šta bismo mogli od Seksta da naučimo: Majkl Valcer („izuzetno uvaženi politički teoretičar“ na kog se pozivam) i Dženifer Laki.

I na kraju, želim da se zahvalim dvoma anonimnim čitaocima *Presa*, čiji su promišljeni komentari izazvali određen broj značajnih poboljšanja u poslednjoj fazi procesa, posebno kada je u pitanju uvod.

UVOD

SEKST EMPIRIK I NJEGOVA DELA

Skeptična osoba je, onako kako se ta reč danas koristi, neko ko je sklon sumnjičavosti – ko ne prihvata ono što mu drugi govore bez dobranog ubeđivanja. Starogrčki skeptik kojim ćemo se ovde baviti, Sekst Empirik, svakako ima nešto zajedničko sa ovom osobom, ali je daleko više rešen na stav sumnjičavosti. On ima niz spremnih tehnika kojima se može postarati da (on ili druga osoba koja ove tehnike primenjuje) *nikada* ne prihvati *bilo šta* ili bar ono što iznosi neko ko tvrdi da razume kako svet funkcioniše. Umesto toga se suzdržava od suda o bilo čemu te vrste. Takvim suzdržavanjem, kaže on, dobija se to da ste daleko smireniji i manje muka imate od

drugih ljudi. Skepticizam obično ima blagotvoran efekat na vaš život. Ubrzo ću sve ovo detaljnije objasniti. Takođe ću predložiti šta bismo mogli naučiti iz ovakvog sagledavanja stvari, kao i par poteškoća koje to može izazvati. No prvo par reči o tome ko je bio Sekst i onome što je napisao.

O Sekstu kao ličnosti ne znamo gotovo ništa. Znamo da je bio lekar i pripadnik jedne od velikih škola razmišljanja o medicini tog doba, Empirijske škole. Živeo je za vreme Rimskog carstva i, pretpostavlja se, negde u okviru njegovih granica. Najbolje što se može pretpostaviti jeste da je bio aktivan negde oko 200. godine nove ere, ili nešto kasnije, ali ovo je daleko od sigurne pretpostavke. Ne znamo odakle je niti gde je živeo. Pisao je na grčkom, ali nam to zapravo i ne govori mnogo. U periodu Rimskog carstva se grčki naširoko govorio i razumeo, naročito među obrazovanim svetom, a i naširoko je korišćen u intelektualne svrhe. Rimski car, Marko Aurelije,

čiji je Sekst možda bio savremenik, manje ili više, svoja razmišljanja upućena samom sebi pisao je na grčkom.

Sekstovo pravo na slavu počiva na obimnim delima koja su sačuvana do danas. Sebe ubraja u sledbenike pironovskog skepticizma, a njegova dela su jedina sačuvana iz te tradicije. Pironizam vodi poreklo od nedovoljno poznate figure (nedovoljno poznate *nama*) Pirona iz Elisa (oko 360 – 270. godine pre nove ere) za koga se priča da je pratio Aleksandra Makedonskog na njegovim ratnim pohodima i upoznao neke „nage mudrace“ u Indiji koji su ga navodno inspirisali. Fascinantno je i kontroverzno pitanje nisu li Piron, a time indirektno i njegova tradicija, bili inspirisani nekim ranim oblikom budizma. No, i van tog pitanja istorijskog uticaja, mnogi Sekstovi čitaoci osećaju izvesnu naklonost prema nekim aspektima budizma. Ovoga ću se dotaći ponovo kad budemo videli neke od detalja.

Piron je svakako tokom života privukao određenu pažnju, ali nije osnovao neki trajni filozofski pokret. Tek je nekoliko vekova kasnije Enesidem iz Knososa, o kome se takođe jako malo zna, osnovao pokret skeptika koji se na Pirona pozivao kao neku vrstu praoca. Baš je ovom pokretu Sekst pripadao kasnije, negde pri samom njegovom kraju. Istoriju prionizma je teško detaljno rekonstruisati jer su dokazi koje imamo prilično magloviti i ovo je uobičajen problem u nastojanju da se shvate drevne kulture, što učene glave ne sprečava da pokušavaju. Mi ovde ne moramo da brinemo o takvim komplikacijama. Ono što imamo jeste mnogo pisanija Seksta Empirika i na to ćemo biti koncentrisani.

Imamo tri Sekstova dela, od kojih su dva cela, a treći je gotovo sigurno nezavršen. Onaj koji je najpristupačniji i kojim će se ova knjiga uglavnom baviti jeste *Postavke pironizma* ili samo *Postavke*, kako je češće zovem. *Postavke* su napisane u tri knjige, gde je „knjiga“

originalno bila segment dužeg dela koji se zgodno uklapa u rolnu papirusa. (Platono-va *Republika* je, na primer, napisana u deset knjiga, a *Ilijada* i *Odiseja* svaka u dvadeset i četiri.) Prva knjiga je opšti uvod u Sekstovu vrstu skepticizma, druga i treća proučavaju teorije drugih filozofa (o čemu ćemo više kasnije) na tri glavna polja filozofije prepoznata u kasnijem dobu antike – logika, fizika i etika. Druga knjiga se bavi logikom, a treća fizikom i etikom. Pored *Postavki*, imamo dve knjige koje se bave logikom, druge dve koje se bave fizikom i jednu koja se bavi etikom – što su sve delovi jednog dela, daleko dužeg od *Postavki*, koji Sekst naziva *Raspravama o skepticizmu* i koje je gotovo sigurno (pre knjiga o logici) uključivalo opštu priču o skepticizmu, sada izgubljenju, kojom bi se bavila prva knjiga *Postavki*. Sekst nas često u *Postavkama* podseća kako govori o skepticizmu samo u opštim crtama (postavkama), a sačuvane knjige *Rasprava o skepticizmu*

nam pokazuju na koji je način voleo da piše kada nije ograničen prostorom. Njihov uticaj može biti previše za vas ako niste stručnjak, a nekada i kada jeste (Verujte mi, sve sam ih preveo!). U svakom slučaju, ono što na kraju imamo jesu dva izdanja istog dela, skraćenu i dužu verziju, a paralele između ta dva, kao i njihove razlike, često su vrlo interesantne.

Pored ovoga, imamo delo *Protiv onih u disciplinama*, koje je sačuvano u celosti. Ono proučava tvrdnje teoretičara u šest različitih polja: gramatika, retorika, geometrija, aritmetika, astrologija i muzika. Sekst, kako vidimo, ne ograničava svoju pažnju na filozofske teme (mada na nekoliko mesta ima preklapanja materijala između ovog dela i druga dva). Što se Seksta tiče, svako to tvrdi da je stručnjak što se tiče znanja na bilo koju od ovih tema legitimna je meta.

Ovo delo će pratiti osnovni plan *Postavki*. Izneću vam izbor centralnih odlomaka iz sve tri knjige, sa većim naglaskom na prvu, opštu

knjigu, nego na druge dve, i dodaću veoma kratke upute na to kako se delovi povezuju i šta se dešava u delovima koje nisam uvrstio. Sve ću ovo dopuniti veoma kratkim odlomcima drugih Sekstovih dela iz kojih ima šta zanimljivo da se doda tome kako se temama bavi u *Postavkama*. Odabrao sam odlomke koji se, što je više moguće, mogu razumeti bez prethodnog znanja o starogrčkoj filozofiji ili grčko-rimskom svetu. Povremeno, kada neka informacija više može pomoći da se razume šta je Sekst hteo da kaže, nju ću dati u belešci.

SEKSTOVA VRSTA SKEPTICIZMA

I na šta se to tačno skepticizam svodi u Sekstovim rukama? Kao što sam rekao to je tehnika, ili niz tehnika, kojima ćemo se suzdržati da donosimo sud o stvarima. Možda je u objašnjavanju ovoga najbolje početi od prve rečenice odlomka sa početka *Postavki* koji se

zove *Šta je skepticizam* (I.8):¹ „Sposobnost za skepticizam jeste stvaranje suprotnosti između stvari koje deluju¹ i stvari koje se misle na bilo koji način, iz čega usled jednake snage suprotstavljenih stvari i priča o njima dolazimo najpre na suzdržavanje od donošenja suda, a nakon toga do smirenosti.“

Tu postoje tri faze. Prva je da se „stvore suprotnosti“ što se neke teme tiče. Da uzmemo primer o kom Sekst zapravo diskutuje, tema može biti postoje li bogovi ili ne. Postoje mnogi različiti pogledi o tome ima li bogova i kakvi su. Teoretskih argumenata ima na obe strane, a tu su i utisci običnih ljudi – neki, na primer, tvrde kako su imali iskustva sa božanskim dok drugi tvrde da nam svakodnevno iskustvo ne daje razloga da verujemo u bilo kakvu božansku moć. Skeptik prikuplja sve ove utiske i argumente („stvari

1 Ovde (i u celoj knjizi) se u engleskoj verziji koristi glagol *appear* koji znači „pojavit se“ ili „delovati na određeni način“. (Dakle, ne radi se o „delanju“ nego „delovanju“ . prim.prev)

koje deluju na određeni način i stvari koje se misle“) i odmerava ih jedne u odnosu na druge – kako se jedne sa drugima ne slažu na svakakve načine, rezultat je čitav niz „suprotnosti“. E, sad, zaista vešt skeptik to čini tako da svi ti suprotni argumenti i utisci budu „jednake snage“, odnosno da svaka od strana deluje jednako moguće – nijedna strana nema prednost nad drugom. I ako je situacija takva, alternativa izgleda ne postoji osim da se suzdržimo od donošenja suda na datu temu – što je druga faza. Ako su argumenti na obe strane uravnoteženi što se ubedljivosti tiče, odnosno obe strane su jednako ubedljive, onda više ne naginješ nijednoj, to jest nećeš nijednu izabrati, što je suzdržavanje od donošenja suda. Sekst kaže da je ovo ono što pruža smirenost, a to je poslednja faza.

Hajde za sada da ostavimo smirenost po strani. Skepticizam se opisuje kao „sposobnost“: sposobnost koja se sastoji od ređanja ideja sa obe strane (ili svih strana) pitanja na

takav način da su argumenti za jednu stranu jednako jaki kao i za drugu, ili sve ostale, što čoveka navodi da se suzdrži od procene. Dao sam jedan primer na kom bi se ovo moglo primeniti: pitanje postoje li bogovi. Ali šta ako biste tako radili za sve? Ne bi li vas to dovelo do paralize i nemogućnosti da delate? Svakako da normalan život od vas zahteva da donosite odluke između alternativa.

Sekst je i te kako svestan ovoga. Kako jasno stavlja do znanja na drugim mestima u prvim stranama *Postavki*, ono o čemu se on i njegovi skeptici suzdržavaju da sude jeste ono kakve stvari zaista jesu. Što se svakodnevnih aktivnosti tiče, rado će ići sa tim kako stvari deluju da jesu i to je sve što vam je potrebno da vodite normalan život. Ono što ne radi, a za šta optužuje druge filozofe i teoretičare, jeste da tvrdi kako je shvatio pravu prirodu stvari. Za primer daje ukus meda (I.20). Med je sladak i to će očigledno imati uticaja na to šta ćemo sa njim raditi, ali nam sladak ukus

ne govori obavezno išta o strukturi meda, kakav je med zaista. Možda je slatkoća deo istinske prirode meda (u drevnom svetu je ovo bilo moguće stanovište), a možda i nije – možda je činjenica da je sladak činjenica o nama koliko i o samom medu (a bilo je u Antici i ovakvih stanovišta). Ovo je vrsta stvari o kojima će se skeptik suzdržati da donosi sud, nakon što prikupi suprotstavljene, ali jednako ubedljive teorije na zadatu temu.

Ljude koji tvrde da su shvatili pravu prirodu stvari, bilo da je reč o fizici, etici ili nekoj drugoj temi, Sekst naziva „dogmatama“. Dogmat je neko ko ima definitivna stanovišta o tome kako stvari stoje. Grčka reč *dogma* (čije se značenje i danas donekle oslikava u reči „dogma“ u modernom značenju) odnosi se na jasno formirana gledišta ove vrste i ja sam je prevodio kao „doktrina“. Sekst takođe ponekad izjavu ili tvrdnju opisuje kao „dogmatsku“, a i to znači „izneto kao definitivno viđenje toga kakve su stvari zaista“. U ovom

smislu su svi filozofi koji nisu skeptici o kojima Sekst raspravlja dogmati. No, to je i svako ko iznosi teoriju koja ide dalje od toga kako nam stvari deluju u svakodnevnom iskustvu i prodiere u pravu prirodu stvari. Podela između filozofije i nauke u Sekstovo doba nije bila ni izbliza jasna kao u naše, ali bi se mnogi moderni naučnici, posebno oni koji više naginju teoriji prema Sekstu ubrojali u dogmate.

Druga reč koju Sekst često koristi u ovom kontekstu je „mišljenje“. Kako je on koristi, reč „mišljenje“ (što nije neuobičajeno u grčkoj filozofiji) jeste jasno uobičajeno verovanje da je nešto slučaj – gde ovo, opet, ide dalje od onoga što je prosto jasno u našem iskustvu. Ovo je ugrubo isto što i „doktrina“, osim što „mišljenje“ pokriva ne samo stanovišta filozofa i drugih teoretičara.² Na jednom mestu, Sekst nam kaže da *obični ljudi* imaju „mišljenje“ kako su neke stvari zaista dobre, a druge zaista loše (I.30). Suprotno ovome, Sekst nas